

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Дударчука Любомира Вікторовича
*“Культурно-освітні процеси в генеральній окрузі “Волинь – Поділля” в роки
нацистської окупації (1941–1944 рр.)”*,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні
науки, спеціальність 032 Історія та археологія

На підставі вивчення дисертації та опублікованих за дослідженою темою наукових праць, матеріалів щодо апробації та практичного значення результатів наукового дослідження, виконаного п. Любомиром Дударчуком, можна констатувати наступне щодо актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, достовірності та наукової новизни одержаних результатів, повноти їх викладу в опублікованих працях та визначити загальну оцінку проведеного дослідження.

Ступінь актуальності дослідження

Важливим критерієм при оцінці рівня життя населення виступає стан культури і освіти. Дискусії щодо рівня культури та стану освіти не припиняються і донині. Саме тому цікаво та важливо порівняти досвід у цих сферах у різні історичні періоди. Сучасна російсько-українська війна актуалізувала вивчення періодів війни та окупації з притаманними їй засобами ідеологічного впливу, руйнування культурно-просвітницьких установ. Сучасний суспільно-політичний дискурс, у центрі якого перебувають питання регіональних, соціокультурних ідентичностей актуалізує необхідність такого ретроспективного аналізу.

Коцептуальне переосмислення культурних процесів у окремих регіонах України (зокрема, на Волині та Поділлі) у роки Другої світової війни, визначення їх впливу на культурне життя та свідомість мешканців можливо лише за умов усвідомлення, переосмислення та врахування наукового доробку історичної науки. Як констатує сам автор “у доробку українських науковців, за незначним винятком відсутні роботи, присвячені комплексному аналізу культурно-освітнього життя” у генеральній окрузі “Волинь – Поділля” (с. 19). У контексті розвитку історичної науки пропонуване

дослідження теж слід уважати актуальним, адже воно лежить у площині розвитку таких трендових її напрямів як історія повсякдення, соціальна історія, регіональна історія, історична компаративістика. Сам факт, що дослідження реалізоване на стику цих напрямів розширяє розуміння поля проблем і дозволяє ще раз ствердити актуальність пропонованої праці.

Можемо констатувати, що вибір теми, багатогранність питань, порушених у дослідженні є своєчасним і актуальним для академічного та суспільного дискурсу України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Актуальність теми дисертації підтверджує її відповідність науково-дослідній темі кафедри історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки “Актуальні проблеми нової та новітньої історії України: суспільство, політика, культура” (державний реєстраційний номер 0119U001845). Тема роботи затверджена на засіданні Вченої ради Східноєвропейського (нині – Волинського) національного університету імені Лесі Українки (протокол № 14 від 31 жовтня 2019 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх досвіріність

Аналіз змісту дисертації та опублікованих праць дозволяє говорити про обґрунтованість висловлених положень та результатів. Їх забезпечують:

- ✓ чітка структура дослідження, зумовлена і підпорядкована заявленій меті – проведенню комплексного дослідженн культурно-освітніх процесів на території генеральної округи “Волинь – Поділля” у період нацистської окупації (с. 20);
- ✓ логічна послідовність викладу: запропоновані розділи спрямовані на реалізацію завдань, які поставив перед собою дослідник; висновки до кожного розділу своєрідно аспектують окремі вектори обраної проблематики; висновкові положення випливають із завдань та змісту дисертації, є послідовними і коректними;

- ✓ репрезентативність історіографічної та джерельної бази, з'ясування рівня розробленості теми в українській історичній науці, нагромаджений емпіричний матеріал, обраний для аналізу;
- ✓ широка апробація роботи – результати студій відображені у 5 одноосібних фахових публікаціях автора, одній у закордонному виданні, 13 іншого характеру та предствлені під час доповідей на 12 наукових конференціях (с. 22–23).

Фактів, що дозволяли б говорити про недостовірність поданої у дисертації інформації, не виявлено.

Наукова новизна та достовірність одержаних результатів, що виносяться на захист

Як вказує сам дисертант наукову новизну отриманих результатів зумовлює відсутність у вітчизняній історичній науці узагальнюючого дослідження, присвяченого культурно-освітнім процесам на Волині й Поділлі під час нацистської окупації (с. 21). Любомир Дударчук спробував вперше здійснити комплексний аналіз розвитку театру та кіно, функціонування музейних установ, видавництва, книгарень та бібліотек; дослідити функціонування навчальних закладів початкової, середньої і професійної освіти та показати рівень фінансового й матеріального забезпечення педагогів і, водночас, їх залученість до українського підпілля; охарактеризувати функціонування культурно-освітніх організацій на території генеральної округи “Волинь – Поділля”.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження

Дослідження Любомира Дударчука має теоретичний і практичний виміри: академічний (сформульовані окремі положення та висновки сприятимуть подальшому розвитку історичної науки і можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць, підручників, статей, присвячених періоду Другої світової війни), освітній (при читанні та підготовці лекційних та семінарських занять з історії України, історії освіти, історії культури у вишах, на уроках історії та при вивченні курсу

“Волинезнавства” у загальноосвітніх навчальних закладах) та прикладний (у музейній та екскурсійній роботі).

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому і відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу

Зміст дисертації охоплює всі ключові аспекти задекларованої теми. Структуру роботи зумовили проблемно-хронологічні рамки і складають загальноприйняті для такого типу робіт вступ, три розділи, поділені на дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (556 позицій) та додатки, які унаочнюють та доповнюють результати дослідження (17 позицій). Загальний обсяг дисертації – 279 сторінок, основний текст – 201 сторінка.

У вступній частині, окрім актуальності, дисертант визначає мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, хронологічні та територіальні рамки дослідження. Концепцію побудови дослідження увиразнює сформульована автором наукова новизна, яка дає зрозуміти алгоритм розв'язання поставлених завдань та визначає аспекти проблеми, які реалізовані у роботі вперше, а які уточнені та отримали подальший розвиток.

У першому розділі *“Історіографія, джерельна база та методологія дослідження”* Любомир Дударчук аналізує основні історіографічні праці, в яких розглянуті питання культурного та освітнього життя у генеральній окрузі “Водинь – Поділля” у 1941–1944 рр.; описує основні групи джерел, зібрані у ході джерелознавчої евристики та, відповідно, використані у роботі; обґрунтовує вибір методології та використання методів дослідження. Як вказує автор, дисертаційне дослідження здійснене на основі принципів наукового плюралізму, об'єктивності, багатофакторності, опори на джерела та системності (с. 48–49). Ознайомлення із теоретико-методологічним розділом залишило приємне враження з точки зору фахової підготовки, оскільки продемонстрував теоретичні та практичні навички.

Другий розділ *“Культурне життя”* присвячений характеристиці розвитку театрального та кіно- мистецтва, стану музейних установ та

діяльності видавництв, книгарень і бібліотек у роки нацистської окупації. Звертає на себе увагу пропоноване автором виокремлення окремих етапів, зокрема у розвитку театрального мистецтва: початковий (середина 1941 р. – початок 1942 р.), відносно стабільного функціонування (середина 1942 р. – літо 1943 р.) і завершальний (середина 1943 р. – 1944 р.).

У третьому розділі “*Освітні процеси*” автор представив як історію шкільництва та професійної освіти, так діяльність культурно-освітніх товариств. Дисертант звертає увагу на політику окупаційної влади у освітній сфері (мінімалізація освітніх послуг, використання праці учнів у аграрній сфері), показує фактори, які впливали на діяльність закладів освіти (поширення інфекційних захворювань, низький професійний рівень педагогів, брак дров та вугілля для обігріву приміщень), характеризує становище педагогів. Окремо охарактеризовано діяльність культурно-освітніх товариств (Товариство “Просвіта”, Жіноча служба України, Український допомогівий комітет, Союзу українських комбатантів), спрямовану на заснування дитячих садочків, шкіл, закладів професійної освіти, влаштування вистав, концертів, урочистих академій. Як час найактивнішої діяльності цих товариством дисертантом визначено 1941 – початок 1943 р. (с. 212). Автором встановлено і обґрунтовано доведено вплив членів ОУН на вихованців навчальних закладів професійної освіти та зв’язки українських культурних діячів з націоналістичним підпіллям.

Як результат свого дослідження Любомир Дударчук пропонує цілу низку обґрунтованих висновків, які підтверджують наукову новизну дисертації та дослідницький рівень дисертанта. Звернемо увагу на виокремлення автором тих напрямів, які на сьогодні не отримали належного висвітлення – персоналії працівників закладів культури та освіти, колабораціонізм серед педагогів (що набуває особливої гостроти в реаліях сучасної російсько-української війни), участь представників інших національних груп (чехів, поляків, німців/фольксдойчів) у діяльності культурно-освітніх товариств (с. 219).

Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам п. 6 – 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи при присудженні ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12. 01. 2017 р. № 49 “Про затвердження вимог до оформлення дисертацій”, затвердженого Міністерством юстиції України 03. 02. 2017 р. за № 155/30023.

Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації

Проведена експертиза дисертації в установі та у спеціалізованій вченій ради засвідчує відсутність порушень принципів та правил академічної доброчесності. В усіх потрібних випадках дисертант подає коректні покликання на використані історіографічні та документальні джерела. Рецензована робота не містить текстових запозичень з інших праць. Крім того, опубліковані праці здобувача у фахових виданнях та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, пройшли відповідне рецензування зокрема й щодо відсутності академічного плагіату та фальсифікації.

Зауваження до дисертації та запитання до дисертанта / Аналіз дискусійних положень та основні зауваження

Разом з тим варто висловити певні бачення та побажання, які, на нашу думку, потребують роз’яснень або уточнень і спонукають до наукової дискусії.

Описуючи розв’язання поставлених завдань дисертант ствердив, що у роботі “вперше висвітлено діяльність театрів на території регіону” (с. 21). Водночас, він у своєму дослідженні використовує розвідки В. М. Гайдабури, А. Довгопільського, І. Жилінського, П. Ластівки, Н. Солоненко-Тиравської.

Це підважує твердження дисертанта про його першість у характеристиці театрального мистецтва.

Так, серед інших увагу дисертанта цілком виправдано привернула постать Анатолія Дублянського. Однак, в історіографічному огляді присутня інформація про розвідку Фаїни Рябчикової, яка присвячена його історичним розвідкам у часписі “Український голос”, і, водночас, не згадано дисертації (Церковно-релігійна і громадська діяльність митрополита Анатолія Дублянського: дис. ... доктора філософії: 032 Історія та археологія / Волинський національний університет імені Лесі Українкі. Луцьк, 2021) та розвідок Владислава Фульмеса.

При оформленні “Списку використаних джерел” варто було б подати їхній поділ за видовою ознакою, що лише б увиразнило сильні сторони дослідження. У категорію “Опубліковані джерела” (с. 235) п. Любомир Дударчук відносить і археографічні публікації (як класичні “Літопис УПА. Т. 5: Волинь і Полісся: німецька окупація. Кн. 3: Спомини учасників” Торонто 1984; “Літопис УПА. Нова серія. Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО “Заграва”, “Турів”, “Богун” (серпень 1942 – грудень 1943 рр.)” Київ – Торонто 2007), і історіографічні джерела, опрацьовані автором в ході дослідження.

У дисертаційній роботі подекуди натрапляємо на окремі стилістичні та технічні огріхи.

Сформульовані зауваження та побажання зумовлені дещо іншим баченням окремих аспектів проблеми дослідження і жолною мірою не применшують важливості результатів представленої здобувачем роботи.

Висновок

Аналіз дисертаційного дослідження Любомира Вікторовича Дударчука “Культурно-освітні процеси в генеральній окрузі “Волинь – Поділля” в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.)” та опублікованих праць засвідчує, що робота є завершеним, самостійним та оригінальним дослідженням, яке має наукову новизну, науково-теоретичне й прикладне значення.

Дисертація відповідає вимогам, що висуваються Міністерство освіти і науки України № 40 від 21.01.2017 р. “Про затвердження вимог до оформлення дисертацій” зі змінами та доповненнями, внесеними наказом № 759 МОН України від 31.05.2019 р. та “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії” (Постанова Кабінету міністрів України № 44 від 12.01.2022 р., зі змінами, внесеними Постановою Уряду № 431 від 21.03.2022 р.), а Любомир Дударчук заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 гуманітарні науки, спеціальності 032 Історія та археологія.

Рецензент

доктор історичних наук, професор
кафедри історії України та археології
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Оксана Каліщук

ПІДПИС *О. Каліщук*
ЗАСВІДЧУЮ *О. Каліщук*
Вчений секретар університету
«29» 01 2024 р.

Оксана Каліщук